

*Hyvä vakooja ei mene
kassakaapille, hän etsii ja
värvää ihmisiä, joilla on
kaapin avain.*

Jukka Rislakki

TIEDUSTELU JA VAKOILU

OPIT, OPERAATIOT, AGENTIT

DOCENDO

Jukka Rislakki

TIEDUSTELU JA VAKOILU

OPIT, OPERAATIOT, AGENTIT

DOCENDO

Copyright © Jukka Rislakki ja Docendo 2023

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Kansi: Matti Vartiala

Taitto: Keski-Suomen Sivu Oy

Kuvaliitteen kuvat Jukka Rislakin arkistosta, ellei toisin mainittu.

ISBN 978-952-382-728-8

Painettu EU:ssa

*Ennakkotietoa ei saada hengiltä, ei jumailta,
ei aiemmista tapahtumista eikä laskelmista.
Se on hankittava niiltä, jotka tuntevat vihollisen.*

Sunzi

*Ja Herra puhui Moosekselle sanoen:
"Lähetä miehiä vakoilemaan Kanaanin maata."*

4 Moos. XIII

SISÄLLYSLUETTELO

SAATTEEKSI	11
I MITÄ VAKOILU ON	15
Vakoilu on varastamista	15
Ei suomalainen diplomaatti suostu	18
Agentin värväys ja käsittely	22
Mahdottomia tehtäviä ja värväyksiä	26
Yhteydenpito	31
Illegaalit ja legendat	35
Suomen tunnetuimmat illegaalit	37
Venäläisiä naisvakoojia.....	40
Reino Häyhänen, vakoiluhistorian suuri tunari	42
Tiedustelutekniikan kehitys.....	47
Satelliitit ja tiedustelu	51
Murhat ja myrkyt	53
Garbologia, roskatiedustelu	57
Koodit, sifferit ja murtaminen.....	61
Sähke, joka veti USA:n maailmansotaan.....	66
Tiedustelun mullistus ja radiopeli.....	68
Hallamaa, radiotiedustelun pioneeri	71
Uusi tiedustelusota: hybridi, kyber ja AI.....	76
Kybertoiminta	78
AI eli tekoäly	83
Kansalaistiedustelu	88
II ILMANSUUNTA ITÄ	91
Ohrana ja Tšeka	91
Stalinin työrukkanen	97
Väärää tietoa Suomesta	101
Stalinin suomalaisoperaatio.....	105
Operaatio Trusti, Toivo Vähä ja Reilly.....	108

Zoja, Boris ja Pavel historiaa ohjailemassa	112
Rote Kapelle – myyttinen radio-orkesteri.....	115
Supervakooja Sorge ja suomalaisrouvat.....	117
Atomivakoilu	120
Maitoa sanomalehdellä.....	123
Pontecorvon arvoitus	126
KGB – suuri ja mahtava	129
Sankarikultti ja aktiivitoimet	135
Helsingin herrat	138
KGB:n loppu.....	141
GRU – Venäjän pelätyn turvallisuuspalvelu	143
Residentit ja kotiryssät.....	148
Suurin suurlähetystö.....	156
Operaatio RJaN – ydinsodan partaalla	157
FSB ja Putinin hydra	160
Hyökkäys Ukraina.....	166
Stasi, kasvoton mies ja Tiitisen lista	170
Länsi-Saksan vuotava seula.....	174
Kiinan totaalinen tiedustelu	177

III ILMANSUUNTA LÄNSI 183

Hänen Majesteettinsa salainen palvelu	183
Magdeburgin tuho – onnenpotku briteille.....	185
Britannian tiedustelun myytit ja legendat	186
SIS – sokea tiedustelupalvelu	190
Onnea ja taitoa – Enigman murtaminen.....	191
Vakoilua Suomen korkeissa piireissä.....	192
Kylmän sodan operaatiot BOOT ja FOOT.....	196
Kirje, joka järjestytti Britanniaa	198
Philby, merkittävin brittiloikkari	200
Loikkari Gordijevski – mies takapaksista.....	203
Hitlerin tiedustelupäälliköt.....	206
Operaatio Barbarossa ja tiedustelusota	209
Upseereita, agenteja ja vanhoja natsseja	214
CIA – maailmanpoliisi.....	217
Truman vaatii tietoa	220
Takaportti salaisuuksiin	226
Ammattitaitoa ja CIA-operaatioita	227
Sikojenlahdelta Saigoniin	231

Uusi johtaja Casey pääsee irti.....	234
CIA – enemmän vahinkoa vai hyötyä.....	238
CIA Suomessa	241
CIA-miehet ja Miss Universum.....	245
Tiedustelupalvelujen kirjaoperaatioita	246
Ames – parhaiten palkattu myyrä	250
Pöytälaatikkoni arvoitus.....	251
NSA ja Suomi.....	256
Paljastava rivi tietosanakirjassa	257
”Kolmannen tason yhteistyösopimus”	258
MKULTRA – aivopesuohjelma	261
Venona – lännen suuri tiedusteluvoitto	263

IV IDÄN JA LÄNNEN VÄLISSÄ: SUOMI267

Kokonaan suomalainen EK-Valpo	267
Urkintaa ja solutusta.....	273
EK-Valpon yhteistyö Gestapon kanssa	277
Anthonin ja Aaltosen Valpo sodassa.....	279
Punaisen Valpon lyhyt tarina	283
Suuri vakoilujuttu ja Euroopan pelastaja	288
Suomen sotilastiedustelun historiasta.....	294
Tiedustelumme sodassa.....	301
Kolmetuhatta miestä ja naista.....	303
Suomalaisia jamesbondeja	305
Tiedustelukoulu	308
Paasonen puhuu ”hölyn pölyä!”	309
Cellarius ja Saksan operaatiot Suomessa	313
Huimia yhteisoperaatioita ja viiden valtion agentti.....	315
Erikoismies Brossin ura.....	319
Erna – alkusodan onnistunein operaatio	322
Haukka ja Tümmeler	324
Kerttu Nuorteva – kuuluisin desantti.....	327
Stella Polaris – tiedusteluhistorian oudoin operaatio	331
Suojelupoliisi haluaa tietää kaiken	337
Supon partiopojat	343
”Meidän kuuluu tietää kaikki”	346
Vallankumous! Vallankumous?.....	347
Länsitiedustelu ja kaukopartiomiesten uusi elämä	353
Vastarintaliike.....	360

Appelsiineja, autoja ja avustusrahaa.....	365
From Russia with love	369
CoComin kulisseissa	372
Nokian seikkailu Neuvostoliitossa	375
IB ja Ruotsin vakoilu Suomessa.....	377
Tunnussana Hälsningar från Kullenberg.....	378
IB syntyy.....	380
Poliisiyhteistyötä Suomen kanssa	380
Elmérin lafka.....	382
Sotilastiedustelun kylmä sota ja moderni aika	386
Salaiset suhteet ja satatuhatta valokuvaa	390
Kohti modernia tiedustelulaitosta	395
Viestikolaitos – se salaperäisin	400
Golitsyn – vaikea loikkari Helsingistä.....	406
Vaarallisia operaatioita Suomen taivaalla	412
Superagentti Penkovski – tapaaminen Helsingissä	414
Ruotsalaisen kaksoisagentin pitkä ura	418
Lehmuksen ja Puskalan putiikit	420
”Bror Eriksson”	423
SAT-VIA, merkittävin salajärjestö	426
SYT – perillinen.....	430
Loikkauksia, luovutuksia ja karkotuksia.....	432
Vaihtokauppoja ja valeloikkareita.....	436
<i>Persona non grata</i>	438
Kansio sulkeutuu.....	440
KIITOKSET	441
LYHENTEITÄ JA SELITYKSIÄ	443
LISÄLUKEMISTA JA LÄHTEITÄ.....	448
Kirjallisuutta.....	453
HENKILÖHAKEMISTO	463

SAATTEEKSI

*Elämään väsynyt mies ei löydä sen mainiompaa
parannuskeinoa kuin vakoojan hermoja-karaiseva toimi on.*

Baden-Powell

Saksan liittokansleri Angela Merkel sanoi: ”ystävät eivät vakoile toisiaan [ja] kylmä sota on ohi”, kun hänen puhelimeensa kohdistunut Yhdysvaltain suorittama seuranta paljastui vuonna 2015. Hän oli väärässä. Vain varomaton ei varaudu, vain sinisilmäinen luottaa ilman epäluuloa. Ja toiseksi: kylmä sota ei ole ohi.

Jokaisessa maassa on salainen palvelu – ellei oma niin vieras. Myös ystävät ja liittolaiset vakoilevat toisiaan. Niin tehtiin esimerkiksi 1500-luvulla Italian kaupunkivaltioissa, joissa naapurien läheystöjen viestien vahasinettejä auottiin kuumalla veitsellä. Englannin ulkoministeriö kielsi vuonna 1941 vakoilemasta liittolaistaan Moskovaa. Stalinin tiedustelupalvelu puolestaan urkki länsivaltoja jopa tehokkaammin kuin Hitlerin Saksaa.

Vakoilijan ammattia on sanottu maailman toiseksi vanhimmaksiksi, koska *Raamatun* mukaan Jerikoon soluttautuneet israelilaiset vakoojat majoittuivat prostituoituna työskennelleen Rahabin taloon. Kiina-

lainen Sunzi kirjoitti vakoilun teoriasta kauan ennen ajanlaskumme alkua, ja hänen sanojansa luettiin myös Päämajassa sota-aikana.

Vakoojan ikiaikainen tehtävä on hankkia tietoa ja pysyä piilossa – sekä hengissä. Kaikki kolme eivät aina onnistu. Tiedustelun salainen luonne antaa mahdollisuuden myös rikoksiin, väärinkäytöksiin ja niiden peittelyyn. Peitenimet ja petokset, myrkyt ja murhat, värväys ja varjostus, loikkaukset ja legendat, salaliitot ja sieppaukset, provokaatiot ja pommit – ei mitään uutta auringon alla. Vakoilun ja tiedustelun maailmassa menetelmät ovat entiset.

Oikeastaan vain elektroniikka on muuttunut ja sen myötä nopeus, helppous ja salausta. Ennen kuunneltiin lankapuhelimia, mikrofoneja ja radioaaltoja, sitten käytiin kiinni kaapeleihin maalla ja meressä ja otettiin käyttöön satelliitit. Nyt vakoillaan ja vaikutetaan tietoverkoissa ja bittiavaruudessa. Tiedustelu on osin muuttunut salaisen tiedon havittelusta vaikuttamiseen ja vaikutusvallan tavoitteluun. Digitalisaatio helpottaa sitäkin.

Lännessä on alettu pohtia, keskitytäänkö vakoilussa jo liikaakin tekniikkaan. On sijoitettu enemmän koneisiin kuin ihmisiin. Ennen Persianlahden sotaa luotettiin tiedustelusatelliitteihin; oli varauduttu lähinnä itä-länsi-konflikteihin. USA:n keskustiedustelupalvelu CIA totesi sittemmin tarvitsevansa lisää vakoojia. Kaikkea ei voi saada selville ilman inhimillistä tekijää, HUMINTia, siis perinteisiä agenteja.

Satelliitti näkee panssarit muttei tiedä millaisia ne ovat tai milloin, miksi ja mihin ne lähtevät. CIA:lla oli käsitys Neuvostoliiton asevoimista muttei niiden aikeista. Sokea usko teknilliseen tiedusteluun ja agenttilähteiden olematon määrä mahdollistivat myös 9/11-iskujen sarjan. Elektroninen tiedustelu ei tuottanut tuloksia, kun terroristit turvautuivat vanhoihin viestintäkeinoihin. Olisi ollut välttämätöntä saada agentti solutetuksi heidän joukkoonsa. Ihminen. Samanlaisista syistä petti Israelin tiedustelu ennen Hamasin hyökkäystä vuonna 2023.

Vaikka Suomellakin on tukevat tiedusteluperinteet, aina 1980-luvulle asti vakoilu oli meillä tabu, josta ei puhuttu julkisesti. Se johti oikeusjuttuihin, tuomioihin ja karkotuksiin, mutta ne salattiin. Kesti hämmästyttävän kauan ennen kuin saatiin aikaan moderni tiedustelulainsäädäntö. Nyt on epäilemättä tilausta tiedolle siitä, mitä tiedustelu on, on ollut ja voi olla.

Vakoilusta on kirjoitettu paljon. En halua pelkästään toistaa aiemmin kerrottua vaan tarjota jotain uutta ja erikoistakin – tarkastella vakoilun ja tiedustelun operaatioita, järjestöjä, hankkeita, välineitä, tekniikkaa ja henkilöhahmoja erityisesti suomalaisesta näkökulmasta. Yritän sanoa tiedustelusta myös jotain yleismaailmallista.

Kyseessä ovat valitut palat, joita en jäsenetele kronologisesti tai tärkeysjärjestykseen. Lukuja voi lukea melkein missä järjestyksessä huvittaa. Vaikka jäsentelyssä itä on ennen länttä, ei se tarkoita, että itä olisi ollut kaikessa alkusyy ja syyllinen tai että länsi olisi vain vastannut tähän ja puolustautunut. Kylmässä sodassa ja tiedustelusodassa kaikki osapuolet ovat aktiivisia ja syyllisiä.

Aiheen tutkiminen on vaikeaa, sillä alkuperäistä ja kattavaa lähdeaineistoa on harvoin saatavilla. Jokaisen dokumentin ja muistelman kohdalla on pohdittava, onko kyseessä hämäys, virhe tai väärennös. Lähdekritiikin merkitys korostuu.

Tietääkseni ensimmäisenä suomalaisena lunastin asiakirjakopioita CIA:n arkistosta tiedonvapauslain (FOIA) nojalla. Ensimmäinen tiedustelua sivuava kirjani julkaistiin 45 vuotta sitten, ja artikkeleista en pysty pitämään lukua. En ole kaiken tietävä guru; jokaisen aihepiirin kohdalla löytyy parempia asiantuntijoita. Pitkä kokemus ja ikä kuitenkin auttavat tukevoittamaan näkemystäni ja tietopohjaani. En voi luetella kaikkia lähteitäni yli neljän vuosikymmenen ajalta; muistiini ja muistiinpanoihini on haastatteluista, kirjeenvaihdosta, arkistoista ja kirjoista sekä lehdistä tarttunut tähän hämärämaailmaan liittyvää tietoa.

Antaakseni lukuvinkkejä ja tehdäkseni kunniaa muille tutkijoille liitän loppuun tiiviin luettelon lähteistä, joita olen viime vuosina läpikäynyt kirjaa kootessani. Henkilöt, joille olen kiitollisuudenvelassa, on mainittu kirjan lopussa. Kiitän myös kustannustoimittajaani Mikael Silvennoista.

Suomen tietokirjailijat ry on tukenut kirjan kirjoittamista apurahalla.

Jurmalassa marraskuussa 2023

MITÄ VAKOILU ON

Eihän täällä muut pärjää kuin halkokauppiaat ja ilmiantajat.

Matti Kurikka

*Lapsellista on mitään kätkeä nokiluukkuihin tahi peilien ja taulujen selustoihin, sillä poliisikonnilla on kotitarkastusta tehdessään kissan vaisto... Takistasi pudonnut nappi voi ilmaista tekosi...
Mies, joka yksin tuntee salaisuutensa, nukkuu hyvin.*

Punaisten Tahto nro 2/1907

VAKOILU ON VARASTAMISTA

Ensiksi on tietysti tehtävä selväksi, mitä vakoilu on.

Stalinin Neuvostoliitossa saattoi tulla tuomituksi vakoojana melkein jokainen, jolla oli suhteita ulkomaille ja tavallisesti jopa ilman mitään syytä. Rangaistuksena oli usein kuolema.

Vakoojahysterian ollessa huipussaan tammikuussa 1938 Neuvosto-Karjalan NKVD-johtaja Karl Tenison ilmoitti, että hän oli

operaation aikana vanginnut lähes 1 300 ulkomaisten palvelujen agenttia, joista liki 300 palveli Suomen tiedustelua.

Tämä ei riittänyt alkuunkaan. Kesällä tiedotettiin, että puolen-toista vuoden aikana Karjalassa oli teloitettu yli 2 000 vakoojaa, joista osa edusti Suomea, ja saman verran pidätettyjä virui vankiloissa. Syksyllä ammuttiin vielä 1 700 vankia Suomen agentteina. Samalla valitettiin, että tutkimuselinten puutteellisen työskenteilyn takia läheskään kaikkea ei ollut saatu selville Suomen vakoilu-palvelusta Karjalassa.

Tutkikaamme nyt, mitä virallisessa kansainvälisessä kanssakäymisessä pidetään vakoiluna. Tosin luokittelu ei koske Pohjois-Koreaa tai Venäjän tapaisia valtioita, joissa monet yksityiset ja yhteisöt joutuvat rekisteröitymään ulkomaisina agentteina, *inoagent*. Laki on niin väljä, että kuka tahansa, jolla on suhteita ulkomaisiin kansalaisjärjestöihin, voidaan tuomita maanpetoksesta.

Sir Baden-Powell kirjoitti aikoinaan: ”Vaikeata on tarkalleen määrittellä, milloin vakoojan toimi loppuu ja tiedustelijan alkaa. Tiedustelijaa kaikki kunnioittavat – mutta ainoastaan niin kauvan, kuin hänellä on vormutakki yllään. Mutta kun hän esiintyy salapukuisena, on hän vain ’kurja vakooja.’”

Tiedustelun (*intelligence, razvedka*) käsite viittaa tietoon, toimintaan, organisaatioon ja tuotteeseen, jonka tarkoitus on auttaa tiedon tarvitsijoita, poliitikkoja ja sotilaita, ymmärtämään ja päättämään, miten torjua uhat maan päällä, avaruudessa ja kyberavaruudessa. Tiedustelu on vastustajan toimintakyvyn järjestelmällistä analyysiä. Prosessi koostuu viidestä vaiheesta: suunnittelu ja ohjaus; datan keräys; prosessointi ja analysointi; tuotanto ja jakelu. Epäonnistuminen on mahdollista kaikissa vaiheissa. Tiedustelutietoa tuottaa keskus, päämaja, sille tulevan raakatiedon pohjalta. Se myös antaa tiedustelijoille toimintaohjeet.

Vakoilu (*espionage, špionaž*) on laitonta aktiivista toimintaa sotilaallisten, poliittisten, kaupallisten tai muiden salaisten tietojen

hankkimiseksi vakoojien, salaisten agenttien tai valvontalaitteiden avulla. Se on varastamista, jolta suojaa vastavakoilu. Vakooja siis toimii salaisesti ja tekaistun syyn nojalla esiintyen muuna kuin on. Klassinen esimerkki on Homeroksen *Iliaan* troijalainen Dolan, joka pukeutui sudentaljaan vakoillessaan kreikkalaisia.

Ennen vuotta 2000 ei Suomessa tuomittu vakoilusta, sillä laki ei tuntenut nimikettä. Tuomiot perustuivat rikoslain maanpetospykälään. Nykylain mukaan – hieman yksinkertaistaen – vakoilu on vieraan valtion hyödyttämiseksi tai Suomen vahingoittamiseksi tapahtuvaa tiedon hankkimista Suomen maanpuolustusta, varautumista, ulkosuhteita, valtionaloutta, ulkomaankauppaa tai energiahuoltoa koskevasta maan turvallisuuteen vaikuttavasta seikasta, jonka tuleminen vieraan valtion tietoon voi aiheuttaa vahinkoa maanpuolustukselle, turvallisuudelle, ulkosuhteille tai kansantaloudelle. Vakoi-luna pidetään edellä mainitun tiedon välittämistä, luovuttamista, ilmaisemista sekä julkistamista.

Euroopassa kuolemanrangaistukseen johtaneita rikoksia ovat perinteisesti olleet vain murha, maanpetos ja vakoilu. Viime sotien aikana Suomessa teloitettiin vakoojat ja desantit, jotka eivät olleet vihollisen asepuvussa. Kertomalla totuuden ja ryhtymällä yhteistyöhön vakooja saattaa joskus sodassakin pelastaa henkensä. Haagin maasotaohjesääntö (1907) määrää, että vakooja on asetettava tuomioistuimen eteen, tutkittava ja vasta sen jälkeen tuomit-tava. Sotavoimiensa virkapukua kantavaa henkilöä ei pidetä vakoo-jana edes vastapuolen alueella.

Tiedustelusta vakoilu erottuu omaksi luokakseen aggressiivisen ja luvattoman luonteensa vuoksi. Niiden välimaastossa ovat kolmatta valtiota koskevien tietojen vaihtaminen ja ostaminen. Ero on usein siis veteen piirretty ja riippuu laeista sekä tulkitsijasta.

Tiedustelun asiakkaiden on määriteltävä tiedustelun kansalliset painopistealueet, joita voivat olla esimerkiksi vieraan valtion asevoimat, terrorismi ja yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja uhkaava

toiminta. Suomessa ne hyväksyy vuosittain presidentin ja ulko- ja turvallisuuspoliittisen ministerivaliokunnan yhteinen kokous, tp-utva.

Tiedusteluraportin ominaisuudet ovat oikea-aikaisuus, luotettavuus ja eheys. Se voi myös ennakoita, mitä seuraavaksi tapahtuu. Ajoissa tullut lyhyt raportti on parempi kuin suuri määrä vanhentunutta tekstiä. Raporttiin kirjataan tosiasioita alkuperäisessä muodossa, pilkkuakaan muuttamatta. Luulot, arvaukset, selitykset, mielipiteet, tulkinnat ja toimintasuositukset eivät siihen kuulu. Tiedustelupalvelun ei tulisi olla päättämässä asioista vaan tuottaa nopeasti objektiivista, analysoitua ja hyödylliseksi muokattua tietoa.

Entinen tiedustelupäällikkö, kenraalimajuri evp. Pekka Toveri korostaakin tiedustelun ja poliittisen johdon dialogin ja luottamuksen merkitystä: ”Jos poliitikot alkavat kuunnella vain mitä haluavat kuulla tai ohjata tiedustelun analyysin tuloksia toivottuun suuntaan, menee pieleen. Samoin, jos tiedustelijat alkavat miellyttää poliitikkoja ja kertoa mukavia asioita. Moni sota on hävitty tämän takia.”

Päätöksentekijät tarvitsevat oikeita ja puolueettomia tietoja. Tässä piilee Venäjän tiedustelun perinteinen ja nykyinenkin ongelma. Johtaja, joka ei luota tiedustelupalveluunsa, haluaa raakatietoa ja tekee analyysin itse. Samasta on kyse Israelin niin sanotuissa tiedustelukatastrofeissa. Malliesimerkki onnistumisesta taas on USA:n tiedustelutoiminta ennen Ukrainan sotaa vuonna 2022: se hankki eri keinoin tarkkaa, ajantasaista ja relevanttia informaatiota presidentilleen, joka kuunteli ja ryhtyi toimiin sen perusteella.

EI SUOMALAINEN DIPLOMAATTI SUOSTU

Valtioiden toisiinsa kohdistama tiedustelutoiminta jakautuu lualliseen, diplomaattiseen ja kiellettyyn. Vain viimeksi mainittu on vakoilua täydessä merkityksessä.

Luvallinen tiedustelutoiminta merkitsee lehdistön, internetin, kalentereiden, luetteloiden, vuosikirjojen ja tilastojen sekä muun yleisesti saatavilla olevan aineiston tutkimista. Toimittajien, tutkijoiden, valtion laitosten ja lähetystöjen raportteihinsa käyttämä materiaali on valtaosaltaan julkista ja luvallista tietoa.

Kuten CIA:n ex-pääjohtaja on todennut: ”80 % tiedustelutiedosta tulee sellaisista proosallisista lähteistä kuin ulkomaiset kirjat, aikakauslehdet ja radio-ohjelmat sekä ulkomaantapahtumista perillä olevien henkilöiden yleistiedot.”

Joskus vieras tiedustelupalvelu pyytää asemamaan kansalaista hankkimaan tällaista tietoa, jota voisi itsekkin helposti löytää. Se voi olla värväyksen ensiaste. Voidaan pyytää myös välittämään kirjeitä, avaamaan postilaatikko, tilaamaan lehtiä tai kirjoja tai myymään puhelinluettelo. Kohde kompromettoituu, etenkin jos saa maksun palveluksestaan ja jopa allekirjoittaa kuitin. Tullin yliaktuaari Olavi Pihlman (Lipman) tuli tehneeksi kirjallisen sopimuksen vakoilusta KGB:lle. Merkitsipä yksi suomalaislähde KGB:ltä saamansa 3 000 markkaa veroilmoitukseenkin!

Diplomaattinen tiedustelu tapahtuu korostetun laillisissa puitteissa. Sitä harjoittavat virkailijat toimivat asemamaassaan erivapauksien turvin ja koskemattomuutta nauttien. Yleensä diplomaatin toimintaan puututaan vain hänen rikkoessaan asemamaan oikeusjärjestystä ja silloinkin lähettäjävaltion viranomaisten toimenpiteitä pyytäen.

Jos henkilö julistetaan ei-toivotuksi (*persona non grata*), hänet on kutsuttava kotiin: lehtikielessä puhutaan karkotuksesta. Nykyään ovat taas yleistyneet idän ja lännen karkotussodat vakoiluskandaaalien ja pakotejupakoiden takia. Suomessa vakoojia on pyritty mieluummin seuraamaan kuin karkottamaan. Karkotetun tilallehan tulee aina uusi, ehkä ovelampi.

Diplomaateilla on oikeus tavata virkamiehiä ja yksityishenkilöitä ja käyttää saamiaan tietoja raporteissaan kotimaahan mutta ei

julkisuudessa. Tiedusteluraportteja he saavat viestittää salakielellä ja postittaa sekä kuljettaa kuriirioikeuksin, sinetöidyin lähetyksin. Tosin Neuvostoliitto kerran kylmän sodan aikana avuliaasti tarjoutui hoitamaan Suomen lähetystön kuriirikuljetukset. Tarjoukseen ei tartuttu.

Näin totesi minulle suomalainen diplomaatti, jota vieras valtio yritti värvätä agentikseen:

”Tiedustelumiehiä palvelee kaikkien suurvaltojen lähetystöissä. En ole yllättynyt paljastuksesta, meillä oli normaalia kanssakäymistä heidän kanssaan. Tapasimme usein toisiamme. Tietovaihto diplomaattien kesken on normaalia. Kukaan suomalainen diplomaatti ei suostu systemaattiseen tietovaihtoon saati sitten sellaiseen, että tekisi jotain korvausta vastaan. Kaikki jää sosiaalisen kanssakäymisen ja keskustelun tasolle. Tässä seurustelussa molemmat osapuolet tietävät, mistä on kyse.”

Diplomaattitiedustelu on tavallaan laillistettua vakoilua. Varsinkin sotilasasiamiesten – meillä nykyään puolustusasiamiehiä – kohdalla luvattoman ja luvallisen raja on suhteellinen, jopa suhdannekysymys.

Vakoilun tunnusmerkkejä ovat salaisten kohteiden tarkkailu, luvattomille alueille tunkeutuminen, tietojen varastaminen ja ostaminen sekä asemamaan kansalaisten värvääminen erikoistehtäviin. Vakoojat voivat olla lähetystöjen henkilökuntaa, värvättyjä tiedottajia, vaikuttaja-agentteja, vastustajan keskuuteen solutettuja raportoijia ja myyriä tai illegaaleja, jotka odottavat pitkänkin aikaa toimintakäskyä.

Salainen agentti on värvätty avustaja, tietolähde, jota tiedusteluvirkailija ohjaa ja komentaa. Vaikuttaja-agentti on vaikutusvaltainen henkilö, joka saa vieraalta tiedustelupalvelulta tietoa, vihjeitä ja ehdotuksia ja vaikuttaa niiden mukaisesti ympäristössään vieraiden etujen mukaisesti. Luottamuksellinen kontakti on hyvässä asemassa oleva henkilö, joka toimittaa tietämättään tai tietien informaatiota

turvallisuuspalveluille mutta ei tahdo tehdä muuta eikä ryhdy agentiksi.

Kaksoisagentti on vakooja, joka alkaa palvella vastapuolta(kin) hänet työllistäneen tahon tietämättä. Kerran paljastui, että jokainen CIA:n 20 vuodessa värväämä kuubalainen agentti oli kaksoisroolissa. Samoihin aikoihin selvisi, että kaikki CIA:n seitsemän agenttia Saksan demokraattisesta tasavallassa eli DDR:ssä olivat Stasin manipuloimia.

Vakoilun lajit ovat moninaisia: valtioiden ja tiedustelupalvelujen harjoittamaa, sotilastiedustelua rauhan tai sodan aikana – ylijohtoa palvelevaa strategista tiedustelua sekä joukkoja hyödyttävää taktista tiedustelua. Tehtävänä on hankkia ennakkovaroitus.

Tavallista on poliittinen, kaupallinen ja teollinen vakoilu sekä yritysvalvonta. Pitkä penni olisi säästetty, jos esimerkiksi Fortum olisi tehnyt riskikartoituksen Venäjältä ja yhtiöjohdolle olisi kerrottu epämuikavia totuuksia. On pakolaisvalvontaa sekä puolue- ja jopa urheilutiedustelua. Poliiseja, maanalaisia järjestöjä ja liikemiespiirejä urkitaan. Esiintyy myös mielipidetarkkailua ja -vaikuttamista. Puolisot saattavat vakoilla toisiaan ja vanhemmat lapsiaan, yritysjohtajat tai yksityisetsivät työntekijöitä ja firmat kilpailijoitaan.

Tiedustelu ruokkii itseään – epäluulo ja vainoharhat ovat toiminnalle luonteenomaista. Tiedusteluvirastojen on perusteltava olemassaolonsa: ne voivat suurennella ja maalata kauhukuvia esimerkiksi lisätäkseen rahoitustaan. Omaa roolia voidaan ylikorostaa ja vastapuolen voimaa ja vaarallisuutta liioitella. Suomen etsivän keskuspoliisin rahoitus ja tulevaisuus olivat usein veitsenterällä ja riippuivat eduskunnasta, joten virasto oli innokas kertomaan toiminnastaan julkisuuteen.

Neuvostotiedustelu tunnettiin siitä, että se suurenteli Suomessa olleiden agenttiensa määrää, ja sen länteen loikanneet edustajat liioittelivat vielä vähän lisää. Agenteiksi saatettiin laskea henkilöitä, joiden ammattinsa puolesta oli pidettävä yhteyttä lähetystön työntekijöihin.

AGENTIN VÄRVÄYS JA KÄSITTELY

Kylmän sodan sääntö numero yksi: ei mikään, ehdottomasti ei mikään, ole sitä miltä näyttää.

le Carré

Hyvä vakooja ei mene kassakaapille, hän etsii ja värvää ihmisiä, joilla on kaapin avain. Ja vastapuolen toimijaa ei aina tarvitse värvätä, hänen sihteerinsä tai vaimonsa voi riittää. Suomen tiedustelu lähetti vuonna 1943 Arkangelin alueelle agenttiparin, jonka piti hankkia tietoa ”tutustumalla komentajien vaimoihin ja vaikutusvaltaisiin henkilöihin”. CIA-virkailija Miles Copelandin mukaan 99,99 % agenteista on vakoiltavan maan hyvässä asemassa olevia kansalaisia, jotka ovat kiinnostavan kohteen lähellä tai sen sisällä.

Agentti on henkilö, joka värvätään tai värväytyy tiedusteluelimen avustajaksi ja johon vakinaisessa työsuhteessa oleva tiedusteluvirkailija tai -upseeri, eli kaitsija tai hoitaja (*case officer*), pitää yhteyttä antaen tehtäviä. James Bond ei siis ole varsinaisesti salainen agentti vaan Britannian tiedustelupalvelun virkailija tunnusluvultaan 007. Asiamiehen värväys on tiedettä ja taidetta, vaikea ja tärkeä osa toimintaa.

Pakolaisia ja loikkareita voidaan puhuttaa, mutta heitä ei kannata uskoa kritiikittä. Se johtaisi järjettömyyksiin. He usein liioittelevat ja kertovat, mitä halutaan kuulla. Se on huomattu esimerkiksi kuubalaisten ja afgaanien kanssa. Itäloikkarien kertomukset Moskovan diabolisista juonista vahvistivat aikoinaan USA:ssa kommunisminvastaista hysteriaa, joka johti tuhansien syyttömien virkailijoiden leimaamiseen ja eroon.

Vakoiluraamattu varjomaailman asiantuntijalta.

Peitenimet, myrkyt, salamurhat, satelliittikuvaus, elektroninen kuuntelu, varjostus ja sieppaukset – vakoilun ja tiedustelun maailmassa monet menetelmät ovat entiset, mutta paljon on myös muuttunut.

Aihepiiriä vuosikymmeniä tarkasti seurannut Jukka Rislakki on kirjoittanut perinpohjaisen teoksen tiedustelun historiasta, nykyhetkestä ja tulevaisuudesta. Hän esittelee kattavasti alan keskeiset toimijat, toimintatavat ja legendaariset vakoojat niin Suomessa kuin kansainvälisesti.

Samalla lukijalle selviää muun muassa, miten Suomi hylkäsi agenttinsa Viroon, CIA auttoi Armi Kuuselan maailmalle tai mitä Reino Hallamaa teki Porin jazzissa. Samoin kuin se, miten Suomen salainen tiedusteluyhteistyö USA:n kanssa alkoi ja millaisia virheitä tiedustelupalvelut ovat tehneet Ukrainan sodassa.

Jukka Rislakki on entinen HS:n toimittaja ja kirjeenvaihtaja, joka on kirjoittanut muun muassa vakoiluromaaneja ja tietokirjoja. Jälkimmäisiä on julkaistu Suomen lisäksi Baltian maissa, Ukrainassa ja Yhdysvalloissa. Rislakki oli Tieto-Finlandia-ehdokas vuonna 1997.

KL 32.5

ISBN 978-952-382-728-8

docendo